

Какво е искал да каже авторът?

Васил Видински

"Какво е искал да каже авторът?"

[публикация във в-к "Култура"]

25. 08. 2000 г.

Васил Видински

Не може да не ви развълнува този въпрос, особено ако сте автор или ученик. Но вълненията всъщност нито е налице, нито може да е мотив за началото на нашето представяне.

Истинският мотив е отговорът - *"Каквото е искал, той го е казал."* Под това изказване биха се подписали без да се задълбочават в *безсмислени уточнения* бая литературоведи и неизкушени.

Получава се така, че има "забранени" въпроси. Е, те не са забранени, но се казва: "Те са безсмислени": не можейки да си отговорим, няма защо да питаме (това би могло да не е същностната характеристика на *безсмисленото*, ала ние няма да я обсъждаме). Защото "какво е искал да каже авторът?" поставя проблем - отношенията между намерение и смисъл. А в един друг смисъл той е донякъде забранен, защото не е разрешен; или разрешим.

Както обявихме ще започнем от разглеждане на отговора.

1. *Намерението* на отговора е да ограничи похожденията върху авторовите интенции и да се определи предмета на Теория на литературата - самото произведено. Дори имаше една френска обява по друг повод, че авторът

е умрял. Така са поизбутани встрани и поразклатени психобиографизмите (може би косвено и психоанализата?).

2. Какъв е обаче *смисълът* на това изказване - “*каквото е искал, той го е казал.*”? В него неочаквано сякаш се съдържа предпоставка, че има припокриване между намерение и смисъл - това, което е *искал* авторът е казано, то е наяве, осъществено е. Излиза, че ние *знаем* какво е намерението и го сравняваме с написаното. И с облекчение откриваме, че то *съвпада*. Естествено под тази *спекулация върху отговора* вече биха се подписали значително по-малко литературоведи и неизкушени. Защото точно с това те не са съгласни - да се говори и разказва за искането, намерението, съпоставено с творбата. Веднага тук се уточнява, че под “казал” сме имали предвид “написал”, а под “искал” не се разбира авторово *намерение*, а решенето му да *напише* точно тези думи. Новото уточнение-твърдение-отговор би изглеждало така - “Това, което е решил да напише авторът на листа го е написал на листа. Това е.”. Това фундаментално заявление не е за изхвърляне! Но и не е отговор на въпроса “какво е искал да каже авторът?” - ние все пак не питаме какво е искал да изпише на листа. Не задаваме въпрос към очите на читателя дали виждат добре буквите, а към ума - дали разбира *намерението*.

А как се разбира *намерение*? И какво все пак е искал да каже авторът?

Да се върнем към проблема: “*какво е искал да каже авторът*” съвсем не е безсмислен въпрос. Като начало трябва да уточним, че отношението между същност и явление, смисъл и намерение не е тждество, т.е. то не е обратимо. В тази връзка не може да не се спомене за сравнение следната приятна поговорка: “Пътят към ада е постлан с добри намерения”. А за да търсим намерението задължително трябва да са спазени две предпоставки: а) съществува намерение и б) намерението е осъществено в текста. Първата предпоставка няма да бъде дискутирана тук. Но втората се оказва проблематичната¹ - защото ние нямаме начин за установяване дали авторовото намерение е отразено в текста. Дали *изразеното е намерението*, дали има пълно съответствие между двете. Нещо повече - поради същността на естествения език - не само ние, а всеки е поставен пред подобна невъзможност - включително и самият автор. Авторът не може да е сигурен, че намерението му съответства на това, което е написал, дори ако си прочете произведеното наум. И тук надали може да се разграничат автори, владеещи изразните средства (“гении”) и такива, които не ги владеят

(“посредствени”). Защото става дума за съотношение между намерение и смисъл, а не за умело или неумело писане².

Иван Вазов не би могъл да разбере дали това, което е написал съответства на намерението, което е имал. Нито пък ние.

Какъв може да е тогава подходът, който се справя с установяване на намерението, основавайки се на произведения текст³? Ще изоставим херменевтиката и ще припомним, че за разлика от устната реч, където можем да контролираме и уточняваме самата информация, да изясняваме казаните и недоизказаните изрази, в монологичната писмена реч *няма* такава възможност.

Това, което евентуално ни остава е да разберем какво не може да е авторовото намерение. “Какво не е искал да каже авторът?” (“*искал да каже*” не е “*написал*”).

Какво толкова променя отрицателната частица? Има ли значение дали питаме за “искане” или за “неискане”, след като заявихме, че принципно отношението е проблематично?

За да може да се осъществи нашето желание е необходимо да се използват определени подходи, които *ограничават* възможностите за някои интерпретации. Това е не само *допускане на противното*, а и аналогичната, но различна операция - *допускане на различното*. Ако при определен анализ допуснем нещо, което може да бъде в противоречие с творбата, то допускането ни няма да има отношение към произведението и ще смятаме, че *не може* да бъде авторово намерение. Всяко твърдение, което е следствие на тази процедура наричаме *силно твърдение*. Но то не е толкова евристично, а в някои случаи е дори тривиално. По отношение на *допускане на различното* трябва да отбележим, че там противоречие не може да се фиксира, но може да се открие отлика в намерението. Този тип твърдения наричаме *слаби твърдения*. Колкото по-детайлно е различието спрямо оригинала, толкова е по-проблемно разграничаването, което се прави. Всъщност ние *все повече стесняваме областта около евентуалното намерение* и тъкмо поради тази причина *слабите твърдения* за нас са по-ценни от *силните твърдения*.

Как *реално* може да се съпоставят противни или различни текстове (с техните намерения) към анализирания оригинал. Подходите може да са разнообразни, но ние се спираме на един от тях, който ще назовем - *заместване*. Работата при анализа може да е *изпробване* - заместване на думи с техни

синоними, които изменят творбата. Или на препинателни знаци с други; и последващ анализ. При това съпоставяне може да се определи някакво условно гранично *място, област* на допустимите изменения и намерения, които определят текста. При това по-скоро може да се определят възможните, а не толкова вероятните намерения. Този подход може да бъде именуван *конструктивистки*, защото основната цел е заместването на налични с *конструирани* значения, чрез похвата за *допускане на противното или различното*.

За да оголим нашето предположение и началните му постановки ще споменем, че основната предпоставка-предразсъдък на този подход е наличието в езика на синоними и тяхната нетъждественост. Както и че (това е важно!) зад смисъла по принцип има намерение. В тази предпоставка не се интересуваме какво е точно отношението между смисъл и намерение, а че ги има *съотнесени и зависими* с единственото условие, че не ги отъждествяваме. Въз основа пък на нетъждествеността на синонимите и тяхното съотнасяне се ограничава не просто употребата на думата в зависимост от определения контекст (което е условие за всяко едно тълкуване), а се редуцира и употребата на самата дума спрямо останалите в системата. В първия вариант се ограничава смисъла, във втория се ограничава и значението.

И така: “Какво *не е искал* да каже авторът?” има две характеристики:

1. Ограничаването: Ние не съпоставяме само намерение и смисъл, чиито отношения по определение за нас ще останат проблемни, но и съотнасяме други подобни текстове, изграждайки система и от означаващи. Те изясняват употребата и имат за цел да *ограничат областта около смисъла и намерението*. Защото от една страна самото авторово намерение не може да бъде определено, а от друга ние *не може да се доверим изцяло* на текста. Можем единствено да го *четем или разбираме* в съмнение.

Преди да преминем към кратко излагане на втората характеристика предлагаме следната *абсурдна* ситуация, която **а)** изяснява разграничението направено в третата бележката под линия, **б)** ограничава областта, в която са валидни предложените подходи, както и **в)** изгражда мост между двете характеристики, които искаме да изложим.

Аз въобще не знам китайски. Но *искам да кажa* (това е моето намерение) на китайски, че *аз не знам китайски*. Пред мен са положени редици от китайски

символи, от които аз старателно и произволно избирам само някои. След това ги подреждам, произнасям. Полученото изречение по случайност звучи така: “Аз познавам китайски”. Китайците наоколо ме поправят - “Не се казва точно така”, защото са разбрали (!?) моето намерение и след редакцията им изречението остава така: “Аз *знам* китайски” (или един друг грешен вариант - “Аз познавам *китайци*”).

Може би биха били изненадани ако разберат моето намерение... Тогава чие намерение са *отъждествили* със смисъла, който са възприели? Условно това може да се нарече “намерението в/на текста”, и както се показва то може да е различно от авторовото намерение, както и от смисъла на текста. Важно е да се спомене, че моята грешка (т.е. тяхната) не би могла да бъде избегната чрез подходите, които предлагаме. Защото намерението в случая не е само *неизразено* (срв. с второ условие: намерението да е осъществено в текста), но и *неизразимо* чрез дадените произволни символи (които са без смисъл за автора).

2. Нетъждествеността: Втората характеристика на “Какво не е искал да каже авторът?” бе изразена в предложената ситуация и е чисто техническата страна на представения проблем.

Литературоведската работа, която при множество подходи по същество е опит да се *отъждестви намерение и смисъл* чрез анализа, в случая е заменена с изследователска. В някои отношения тя дори може да прилича на “редакторска”, защото не се предполага тъждество на двете понятия⁴.

Като заключение пак ще повторим, че ние *не можем* да стигнем до ситуация, в която да представим намерението във вид на формула, най-малкото, защото самото намерение го разглеждаме като *област*, и не е нито послание, нито пропозиция, нито изказване. Не е било и наша цел да формализираме. Но чрез “Какво не е искал да каже авторът?” ние можем да се доближаваме до намерението от всички страни, стеснявайки областта, посредством системата от означаващи (заедно със значенията и употребите) и допусканията на различното и противното, осъществени чрез подхода *заместване*.

За съжаление по-интересната част на това изложение трябва да започне от тук нататък - не само предлагане на някакви подходи за ограничаване на авторовото намерение, а *реален начин* за разграничаване в конкретен текст на *областта на намерението* от наличния *смисъл*...

Всичко изложено до тук може да не е вълнение за дисциплината Теория на литературата, но би могло да е някакъв проблем на Литературознанието.

Бележки:

1. Ние дори не стигаме до разглеждане на третата необходима предпоставка - намерението да е разпознаваемо.

2. Дори да има реално *осъществено* намерение в определен установим смисъл (каквото и да означава това), то изразеното може да не е умело написано или представено. Може да съществува и умело изграден текст, чиито автор е имал друго, различно от осъщественото в смисъла намерение.

3. Още тук могат да се появят и други проблеми - например за разграничението между “намерение” на/в текста и намерение на автора, за което ще споменем в края на представянето ни.

4. Най-малкото, защото намерението не е променлива, докато смисълът може да се изменя с историческото време.